

Infodemia w pandemii

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Poszerzenie perspektywy badawczej zachowań informacyjnych o zagadnienie błędów poznawczych, co pozwoli trafniej projektować i interpretować badania empiryczne. Kontekstem rozważań uczyniono infodemię związaną w wirusem COVID-19.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Podjęto próbę opisanie błędów poznawczych z perspektywy informatologicznej, wpływających na zachowania informacyjne. Zaprezentowano teoretyczne podejście z zastosowaniem krytycznej analizy aktualnej i reprezentatywnej dla tematu literatury przedmiotu, podpartej publikacjami z obszaru psychologii kognitywnej.

PROCES WYWODU: Krótkie wprowadzenie do teorii zachowań informacyjnych uznano za niezbędne dla zrozumienia tematu. Następnie scharakteryzowano infodemię jako ich kontekst. Na tak zarysowanym tle pokazano najczęstsze błędy poznawcze, które zdaniem autorki mają związek z natłokiem, złożonością, zniekształceniami informacji, a przez to z niepewnością sytuacji odbiorcy informacji i podejmowanymi zachowaniami informacyjnymi.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Uzyskano bardziej spójną podbudowę/perspektywę teoretyczną do projektowania oraz pogłębioną ocenę i interpretację badań empirycznych, podpartą kontekstowymi przykładami.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Uzupełnienie perspektywy zachowań informacyjnych o mechanizmy aktywacji błędów poznawczych stwarza szerokie pole do korygowania i kształtowania pożądanych zachowań przez różne zainteresowane podmioty.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** ZACHOWANIA INFORMACYJNE, INFODEMIA, COVID-19, SARS-CoV-2, BŁĘDY POZNAWCZE, UŻYTKOWNICY INFORMACJI ZDROWOTNEJ, DEZINFORMACJA

ABSTRACT

Infodemic in a Pandemic

RESEARCH OBJECTIVE: Expanding the research perspective of informational behavior on the issue of cognitive errors, will allow to design more accurately the empirical research and interpret it. The context of the considerations was the COVID-19 infodemic.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: An attempt to describe cognitive errors that affect informational behavior was made from an information science perspective. The theoretical approach was presented with the use of critical analysis of current and representative subject literature supported by publications belonging to the field of cognitive psychology.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: A brief introduction to informational behavior theory was necessary for understanding the topic. Then, infodemic was characterized as their context. Against the background outlined in this way, the most common cognitive errors, which, in the author's opinion, are related to the overload, complexity, distortions of information, thus, to the uncertainty of the recipient's situation, and the informational behaviors undertaken, are shown.

RESEARCH RESULTS: The author proposed a more coherent theoretical perspective for projecting empirical research and an in-depth evaluation and interpretation supported by contextual examples.

CONCLUSION, INNOVATION, AND RECOMMENDATION: Broadening the perspective of informational behaviors with the awareness of cognitive errors creates a wide field for correcting and shaping the desired informational behaviors by various stakeholders.

→ **KEYWORDS:** **INFORMATIONAL BEHAVIOR, INFODEMIC, COVID-19, SARS-COV-2, COGNITIVE ERRORS, HEALTH INFORMATION USERS, DISINFORMATION**

Wstęp

Sporą część naszej codzienności stanowią zachowania informacyjne (ZI), w tym te napędzane przez coraz nowsze zdobycze technologii informacyjno-komunikacyjnych.

W niniejszym artykule specyficznym kontekstem ZI jest czas tzw. infodemii, związanej z rozprzestrzenianiem się koronawirusa SARS-CoV-2 wywołującego chorobę COVID-19, a rozważania prowadzone są przede wszystkim z punktu widzenia informatologii (nauki o informacji, ang. *information science*), która bada świat informacji wytworzonej i skodyfikowanej przez człowieka (tj. procesy, zdarzenia, zjawiska), a także role i związane z nimi ZI, które człowiek przyjmuje w tym świecie, np. twórcy, nadawcy, poszukującego, odbiorcy i użytkownika informacji (Cisek, Krakowska, 2020; Cisek 2017). Przedmiotem dociekań nauki o informacji jest także wykrywanie zakłóceń występujących

na poszczególnych etapach przepływu informacji od źródła do użytkownika oraz wskazanie sposobów ich usunięcia (Pindłowa, 1984, s. 35-38).

Celem artykułu jest poszerzenie teoretycznego podejścia informatologii do ZI o zagadnienie błędów poznawczych. Uświadomienie sobie mechanizmów ich powstawania jest szczególnie istotne w czasie zakłóceń informacyjnych wywołanych przez infodemię.

Prolegomena do teorii zachowań informacyjnych

ZI są interdyscyplinarnym polem badawczym, przyciągającym uwagę kognitywistów, psychologów społecznych, socjologów, medioznawców, specjalistów z zakresu komunikacji społecznej, nauk ekonomicznych, informatologów i innych. Badania zachowań konsumentów informacji cechuje rozległość ujęć, orientacji, celów, metod i kierunków badawczych. Literatura przedmiotu interpretuje ZI bardzo szeroko, włączając w ten obszar wszelkie aktywności (działania i reakcje ludzi) odnoszące się do informacji, do źródeł i kanałów informacyjnych. Badania ZI mają długą historię i z pewnością są jednym z najistotniejszych i ciągle eksplorowanych pól badawczych współczesnej informatologii. Z perspektywy informatologicznej przyświeca im potrzeba usprawnienia procesu komunikacji w nauce i życiu codziennym, np. poprzez docieranie do relewantnej, odpowiadającej potrzebom informacji. S. Cisek i M. Krakowska (2020) podają, że stworzono ponad 70 koncepcji, modeli i teorii ZI i zwracają uwagę na ich czasami skrajną odmienność. Wśród najbardziej liczących się koncepcji zaobserwować można dwie grupy – modele o charakterze zasadniczo behawioralnym, skupiające się na zidentyfikowanych aktywnościach informacyjnych, oraz drugą grupę, która zwraca szczególną uwagę na ich różnorodne konteksty i uwarunkowania, wyjaśniające aktywności sygnalizowane w grupie pierwszej. W środowiskach naukowych chętnie odnoszono się do modeli racjonalnych zachowań, zakładając, że przedstawiciele środowiska akademickiego generalnie kierują się zasadą maksymalizacji korzyści i minimalizacji kosztów (w tym włożonego wysiłku i czasu). Jednak

(...) słabością teorii racjonalnego wyboru jest nieuwzględnienie całej sfery nieracjonalnych czynników wpływających na zachowania, takich jak impulsy, emocje, przyzwyczajenia. Istotność tych czynników jest w ostatnich czasach przedmiotem wzmoczonego zainteresowania w badaniach zachowań informacyjnych, szczególnie tych, które dotyczą zbierania informacji w trakcie aktywności życia codziennego (Mierzecka, 2013, s. 53).

W świetle dotychczasowych osiągnięć nauki trudno nie zgodzić się z tym, że docieraniu do informacji (nie tylko jej poszukiwaniu) i budowaniu naszej wiedzy towarzyszą trzy powiązane ze sobą sfery – kognitywna (myśli, postawy poznawcze), afektywna (emocje, motywacje, odczucia) oraz behawioralna (wykonywanie czynności, sposoby podejmowania działań, zachowanie w sensie fizycznym, co łączy się z doświadczeniem i kompetencjami jednostki czy grupy, np. w zakresie korzystania ze źródeł). Nie bez znaczenia są także czynniki zewnętrzne i atrybuty kontekstu (środowiska informacyjnego),

do którego zaliczyć można np. jego dynamikę i niepewność, nadmiar informacji, presję czasu, stopień dostępności źródeł. ZI warunkowane są wieloma potencjalnie liczącymi się czynnikami i perspektywami. W podejściu informatologicznym centralne miejsce zajmuje pojęcie potrzeby informacyjnej traktowanej jako luki/deficyty wiedzy, których okoliczności i siła dynamizują bądź wygaszają określone ZI.

Podejście psychologiczne skupia się na atrybutach indywidualnych osób – głównie na czynnikach kognitywnych, np. możliwości umysłu w zakresie przetwarzania (interpretowania) informacji, skłonności do krytycznego lub uproszczonego myślenia, także czynników afektywnych, stopnia akceptacji niepewności, psychologicznej motywacji ZI (Boot i in., 2021; Sharot i Sunstein, 2020). W zakres zainteresowań psychologów weszły też zjawiska informacyjnego przeciążenia i stresu (Ledzińska, 2009).

W podejściu społecznym uwaga badawcza kierowana jest na efekty społecznego kontekstu ZI bez względu na psychologiczne atrybuty indywidualium. Tak więc dotyczyć może najróżniejszych grup społecznych, także organizacji, których kultura (w tym wartości) daje impet do podejmowania specyficznych ZI. Podejście społeczne traktuje człowieka jako osobę, która żyje, działa, komunikuje się (wymienia informacje) w określonym kontekście.

Infodemia jako kontekst zachowań informacyjnych

Termin „infodemia” (ang. *infodemic*) został ukuty w celu nakreślenia niebezpieczeństw związanych ze zjawiskami masowej dezinformacji. Zjawisko infodemii zostało mocno wyartykułowane w czasie pandemii choroby COVID-19 przez wiele organizacji międzynarodowych, w tym za szczególnie istotne uznano stanowisko Światowej Organizacji Zdrowia (WHO):

(...) infodemia to nadmierna ilość informacji na temat jakiegoś problemu, utrudniająca znalezienie rozwiązania. Może powodować wprowadzanie w błąd, dezinformację i powstawanie pogłosek podczas stanu zagrożenia zdrowia. Infodemia może utrudniać skuteczną reakcję w zakresie zdrowia publicznego i wywoływać dezorientację i brak zaufania wśród obywateli (WHO, 2020).

Infodemia, czyli epidemia informacyjna, może istotnie wpływać na dobrostan człowieka, a w szczególnych przypadkach na zagrożenie życia. Z tych powodów infodemię wokół COVID-19, podobnie jak samą pandemię, uznano za poważne wyzwanie w skali globalnej.

Wobec wagi i skali tego zjawiska do przeciwdziałania skutkom infodemii włączyła się Unia Europejska. W dokumencie *Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy dość do głosu faktom* stwierdzono:

Ta infodemia podsyciła najgłębsze ludzkie lęki. Środki izolacji zmusiły miliony ludzi do pozostania w domach, co przelożyło się na intensywne korzystanie z mediów społecznościowych,

również w charakterze źródła informacji, choć platformy internetowe, weryfikatorzy informacji i użytkownicy mediów społecznościowych zgłaszają miliony fałszywych lub wprowadzających w błąd wpisów. Z uwagi na niespotykany dotąd charakter wirusa luki w wiedzy idealnie sprzyjają rozpowszechnianiu nieprawdziwych lub wprowadzających w błąd treści (EU, 2020).

W świat spiskowych teorii i fake newsów, takich jak np. pandemia jako globalne spiski rządów, WHO i Billa Gatesa, zabójcze szczepionki, rteć w szczepionkach powodująca autyzm, czipy w szczepionkach umożliwiające totalną kontrolę społeczeństw, 5G jako sieć, która zabija i przenosi koronawirusa, cudowne leki na COVID-19 uwierzyła całkiem spora grupa odbiorców.

Występowanie „informacyjnego tsunami” i wynikające z niego szkody nie są zjawiskiem nowym, często towarzyszyły różnym sytuacjom kryzysowym. Jednak obserwowana obecnie skala i szybkość rozchodzenia się informacji wprowadzających w błąd i szkodliwych nie może być bagatelizowana. Coraz trudniej bowiem jest przebić się do wiarygodnych informacji przez gąszcz dezinformacji.

Błędy poznawcze – uwarunkowania zachowań informacyjnych

Wyniki empirycznych badań, przeprowadzonych przez psychologów Amosa Tversky'ego i Daniela Kahnemana, poświęconych mechanizmom ludzkiego podejmowania decyzji w sytuacjach niepewności (1974) podważyły obowiązujące wcześniej teorie mówiące o racjonalności myślenia i wykazały, że błędy w myśleniu ludzi wpisane są w samą konstrukcję mechanizmów poznawczych. Idee te znalazły zastosowanie w wielu dziedzinach, jak ekonomia, socjologia, polityka społeczna, diagnostyka medyczna, oceny prawne, filozofia, statystyka, analiza danych wywiadowczych, strategia wojskowa (Kahneman, 2012, s. 16-17).

W swojej książce *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym*¹ Kahneman – czerpiąc z najnowszych osiągnięć psychologii poznawczej i społecznej – prezentuje teorię dwóch systemów (teorię podwójnego procesu, ang. *dual system theory, dual-process theory*), która wskazuje dwie skrajnie różne strategie (tryby) ludzkiego umysłu w podejmowaniu decyzji. Podział ten nie jest odzwierciedleniem neuronalnej budowy mózgu, ale – zdaniem Kahnemana – dobrze ilustruje sposób podejmowania decyzji. Obydwa systemy działają wymiennie, chociaż obraz wyłaniający się z najnowszych badań wskazuje, że intuicyjny System 1 jest znacznie bardziej wpływowy i to on stoi za wieloma naszymi wyborami i osądami (Kahneman, 2012, s. 23).

System 1 działa w sposób szybki i automatyczny, bez wysiłku lub niewielkim wysiłkiem, nie mamy przy nim poczucia świadomej kontroli. System 2 rozdziela niezbędną uwagę

¹ Oryginalne wydanie światowego bestsellera nosi tytuł *Thinking, Fast and Slow*. Daniel Kahneman jest psychologiem, otrzymał nagrodę Nobla w dziedzinie ekonomii.

pomiędzy działania wymagające umysłowego wysiłku, takie jak skomplikowane wyliczenia. Działanie Systemu 2 często wiąże się z subiektywnym poczuciem skupienia, swobodnego wyboru i świadomego działania (Kahneman, 2012, s. 31).

Czas pandemii związanej z koronawirusem SARS-CoV-2, któremu towarzyszy zagrożenie zdrowia i życia, brak przewidywalności i stabilności sytuacji sprawiają, że pomimo natłoku wiadomości zdobyta informacja często nie redukuje wątpliwości, nie ułatwia podejmowania decyzji. Znacząco przyczyniają się do tego brak oddzielenia faktów od opinii, emocjonalność przekazów, niezamierzona dezinformacja (tzw. *misinformation*), a przede wszystkim dezinformowanie celowe (*disinformation*), z którymi nie umiemy sobie poradzić. Wszystko to sprawia, że człowiek podejmuje decyzje na podstawie niewystarczającej ilości informacji, uproszczonych reguł przetwarzania informacji opartych często na emocjach, na szybkich (dobrych lub negatywnych) skojarzeniach, prostych, przemawiających do wyobraźni wizjach, wypieraniu informacji niezgodnych z własnym postrzeganiem świata. Większość błędów poznawczych jest związana z działaniem podświadomego Systemu 1.

Możliwość obliczeniowe ludzkiego mózgu, ograniczone przez czas i przepustowość, prowadzą do skrótów myślowych, pozwalających funkcjonować szybciej i lepiej, podejmować działania dające poczucie sprawczości i uludę samodzielnego decydowania o swoim życiu. W ten sposób myślenie człowieka zostaje skażone licznymi skrzywieniami poznawczymi, popełnianymi najczęściej nieświadomie, bez względu na intencje czy wykształcenie. Dziennikarz naukowy i filozof Łukasz Lamża stwierdza:

Teorie pseudonaukowe wyrastają na złożonej pożywce, w której odnaleźć można nie tylko niewiedzę i nieporozumienia merytoryczne, lecz także niepokój, lęk i nadzieję (głównie w przypadku medycyny alternatywnej), przesadną skłonność do doszukiwania się porządku (zwłaszcza w przypadku teorii spiskowych), brak zaufania do instytucji publicznych i nauki oraz niezrozumienie tego, jak one funkcjonują (w zasadzie we wszystkich przypadkach), rozczarowanie wynikające ze zderzenia pięknych ideałów z niedoskonałą codziennością (co szczególnie łatwo dostrzec w przypadku ruchu antyszczepionkowego) czy rozmaite konflikty wartości (Lamża, 2020, s. 7).

W psychologii kognitywnej i naukach społecznych zidentyfikowano kilkadziesiąt upraszczających strategii i skrótów myślowych (ang. *heuristics*) oraz wynikających z nich błędów poznawczych (ang. *biases*). Nie ma ogólnie przyjętej typologii błędów poznawczych, każda dyscyplina – w zależności od problemów – dostrzega ich nowe przejawy. Poniżej naszkicowano te błędy poznawcze, które zdaniem autorki mają związek z natłokiem, złożonością, zniekształceniami informacji, a przez to z niepewnością sytuacji odbiorcy informacji (a więc z infodemią, która jest tu pretekstem do poprowadzonych rozważań) i podejmowanymi ZI (wstrzymanie się od poszukiwania wiarygodnej informacji czy jej odrzucenie też jest ZI).

Jako ludzie jesteśmy na ogół skłonni do przyjmowania informacji, które wspierają nasze dotychczas ustalone osobiste przekonania i opinie oparte na wcześniejszych

informacjach lub odwołaniu emocjonalnym. Tzw. błąd potwierdzenia (efekt potwierdzenia, błąd konfirmacji; ang. *confirmation bias*) – polega na preferowaniu źródeł informacji (np. mediów lub osób) oraz samych informacji (treści) potwierdzających nasze dotychczasowe przekonania (ALLEA, 2021, s. 7). Tak więc osoby wierzące, że szczepienia są szkodliwe, będą szukać argumentów potwierdzających tę opinię, jednocześnie ignorując argumenty przeciwne, i odwrotnie (Zhao i in., 2020). Dotyczy to także dzielenia się informacjami, np. w mediach społecznościowych. Mimo że racjonalnie byłoby skonfrontować informacje z różnych przeciwstawnych sobie źródeł, wolimy ograniczać optykę postrzegania świata do tego, co jest nam znane, gdyż daje nam to poczucie bezpieczeństwa. Takie zachowania mogą opierać się zarówno na wartościach, jak i na ochronie tożsamości. Mogą też mieć swoje źródło w pokładaniu zaufania w niewłaściwych, nierzetelnych źródłach informacji (często osobowych).

„[W] życiu codziennym wciąż najważniejszą rolę odgrywa człowiek jako źródło informacji, selekcjoner i weryfikator użytecznych informacji pochodzących z infosfery” (Kamińska-Czubała, 2013, s. 10). Na nasze myślenie o ludziach i sytuacjach, na budowanie w naszym umyśle ich obrazu duży wpływ ma błąd poznawczy nazywany „efektem halo” (tzw. efekt aureoli). „Kolejność, w jakiej zauważamy cechy osoby, jest często sprawą przypadku. Mimo to jest ona ważna, bo efekt halo sprawia, że pierwszym wrażeniom nadajemy większą wagę – do tego stopnia, że informacje uzyskiwane później zostają kompletnie zmarnowane” (Kahneman, 2012, s. 113). Tak więc przekazywanie określonych treści przez osoby, które lubimy, które nam się podobają, ma większe szanse pozytywnego odbioru. Nie wiemy, czy ktoś jest dobrym lekarzem, ale świetnie przemawia i umie przekonywać, tworzy spójne, przemawiające do wyobraźni teorie. Widzimy to także w sytuacjach, gdy nadmierną wagę nadaje się opiniom osób, które wypowiadają się na początku (np. spotkania) oraz mówią asertywnym tonem. Pozostali uczestnicy najczęściej podpisują się pod ich zdaniem. Naturalną skłonnością człowieka jest zachowywanie się tak jak większość, nawet jeśli dane zachowanie jest bezsensowne, szkodliwe lub autodestrukcyjne, co określa się jako efekt silniejszego (ang. *bandwagon effect*). W grupach często poddajemy się takiej większości. Tak więc „Nie zaszczepię się astrazeneką”, bo większość (czyli niespecjaliści) uważa, że lepsze są szczepionki Pfizera czy Moderny; owa „większość” woli zostać niezaszczepiona z obawy przed NOP (niepożądanym odczynem poszczepiennym), chociaż dane naukowe określają go na minimalnym poziomie.

Do skrzywień poznawczych zaliczamy nie tylko błędy związane z oceną innych (np. jako źródeł informacji), ale także z oceną własnych kompetencji i wiedzy, co znane jest jako tzw. efekt Dunninga-Krugera, który obrazowo można określić stwierdzeniem „Nie znam się, ale się wypowiem”. Polega on na tym, że ludzie bezpodstawnie przeceniają swoją wiedzę lub umiejętności w określonej dziedzinie, zwłaszcza gdy są one na niskim poziomie. Dokładną ocenę własnych umiejętności uniemożliwia im brak samoświadomości. Justin Kruger i David Dunning – psychologowie z Cornell University – stwierdzili, że przyczyną nadmiernej pewności siebie częściej jest ignorancja niż wiedza (ALLEA, 2021, s. 8). Opisywane zjawisko w ogromnej skali rozpowszechniło się wraz z rozwojem

Internetu, a szczególnie mediów społecznościowych, gdzie możemy obserwować jak w dobie trwającej pandemii COVID-19 w rolę znawców i ekspertów immunologii, wirusologii, wakcynologii, sieci 5G i innych wcielają się np. celebryci, politycy – osoby, które nie mają fachowej wiedzy w zakresie nauk medycznych. Niektórym błędnie wydaje się, że doświadczenie i umiejętności w jednej dziedzinie można przenieść na inną. Przykładowo wypowiedzi prezydenta Trumpa o wybielaczu jako środka zwalczającym koronawirusa prowadziły wprost do zwiększenia ryzyka zdrowotnego, niebezpiecznego nawet dla życia.

Do zniekształceń poznawczych zalicza się też tzw. błąd/efekt zakotwiczenia (ang. *anchoring effect*), który objawia się tendencją do nadmiernego przywiązywania uwagi do informacji, którą odbierzemy jako pierwszą. Stanowi ona dla nas wtedy perspektywę (kotwicę), poprzez którą analizujemy kolejne informacje. Oczywiście mechanizm psychologiczny stojący za efektem zakotwiczenia jest o wiele bardziej złożony (zob. Kahneman, 2012, s. 161-174).

Ponadto łatwiej nam jest przypisywać większe prawdopodobieństwo zdarzeniom, które łatwiej przywołać do świadomości (tzw. heurystyka dostępności, ang. *availability heuristic*) – to zaś w dużej mierze zależy od tego, ile uwagi danej kwestii poświęcają media (Kahneman, 2012, s. 17). Łatwość przywołania pamięciowego zdarzeń ekstremalnych, dramatycznych, osobistych doświadczeń może być źródłem wielu potencjalnych błędów poznawczych, gdyż wydarzenia o negatywnym charakterze mają na nas znacznie większy wpływ niż równie intensywne wydarzenia pozytywne (tzw. efekt negatywnego nastawienia, ang. *negativity bias*). Psychologowie tłumaczą, że lepiej zapamiętujemy negatywne doświadczenia, aby w przyszłości skuteczniej ich unikać. Skwapliwie wykorzystują to media, przekazując negatywne wydarzenia sensacyjne, przedkładając fikcję i dramatyzm nad faktami, pobudzając naszą wyobraźnię i przyciągając naszą uwagę (Bąkiewicz, 2020, s. 93-97).

Innego rodzaju skrzywienie poznawcze to tzw. efekt status quo (ang. *status quo effect*), który oznacza generalnie niechęć do zmian. Kierowani nadmierną ostrożnością przedkładamy unikanie strat (np. wyczerpanie zasobów energetycznych) nad zdobywanie zysków, co prowadzić może np. do redukcji ZI, bazowania na informacji, która jest pod ręką.

Dyskusja

Na dzień dzisiejszy nie mamy jeszcze wielu badań naukowych pokazujących, jak zniekształcenia poznawcze wpływają na ZI w czasie infodemii COVID-19. Śledząc zawartość kilku baz danych: *Science Direct*, *Academic Search Ultimate*, *APA Psych Article* oraz *Library, Information Science and Technology Abstracts*, na chwilę obecną (maj 2021 r.) można skonstatować, że stopniowo pojawiają się najczęściej niewielkie (ograniczone np. do jednego kraju) badania ZI mające charakter przyczynkarski. Z uwagi na niewielkie ramy objętościowe tej wypowiedzi, ograniczę się jedynie do ich zasygnalizowania.

I tak dowiedziono na przykład, że lęk związany z informacją (ang. *information anxiety*) może prowadzić do unikania informacji, co może być niebezpieczne dla zdrowia, a nawet życia (Soroya i in., 2021). Szukając czynników wyjaśniających m.in. skłonność do angażowania się w teorie spiskowe, powiązano je z potrzebą poznania oraz dążeniem jednostki do szukania zdecydowanej odpowiedzi na pytania i niechęci do dwuznaczności (ang. *need for cognition closure*), zaznaczając, że wyniki badań w czasie kolejnych fal pandemii mogą być inne (Boot i in., 2021). Badania przeprowadzone w Finlandii podkreślają rolę internetowych źródeł informacji (mediów społecznościowych, oficjalnych stron internetowych i innych internetowych serwisów informacyjnych) w temacie działań zapobiegawczych podczas pandemii (Farooq i in., 2021). Z kolei badania w Grecji pokazały, że otrzymując informacje z większej liczby źródeł, starsze osoby dorosłe wykazywały większą troskę o problemy powiązane z COVID-19 i generalnie zachowania zdrowotne (Li i in., 2021). Także w Grecji zaobserwowano ograniczone wykorzystanie mediów społecznościowych na rzecz telewizji, prasy elektronicznej i serwisów informacyjnych. Świadczy to zdaniem autorów badań o świadomości uczestników w zakresie rozpowszechniania fałszywych wiadomości w mediach społecznościowych i mogło przyczynić się do zaakceptowania przez poszczególne osoby niezbędnych zmian w zachowaniu (Skarpa i Garoufallou, 2021).

Empiryczne badania ZI podczas pandemii nadal trwają, a ich omówienie znajdzie się w odrębnej publikacji. Przytoczone wyżej przykłady są jednymi z pierwszych i dotyczą wczesnego etapu pandemii (pierwszych miesięcy 2020 roku). Z pewnością kolejne raporty z badań umożliwią porównanie zachowań w pierwszej i kolejnych fazach infodemii i dostarczą większej ilości informacji o błędach poznawczych użytkowników. Pomogłyby to np. oszacować, w jakim stopniu mamy do czynienia z celową dezinformacją, a w jakim za informacyjny nieład odpowiadają owe nieświadomione skrzywienia.

Wciąż niedoskonałe badania zachowań wymagają uwzględniania nowych pojawiających się okoliczności; ważna jest także przekonująca metodologia, by nie bazować jedynie na deklaracjach samych użytkowników, nieświadomych swoich skrzywień poznawczych. Postulat poszerzenia perspektywy badawczej ZI w informatologii wymaga przeprowadzenia badań nakierowanych na problemy skrzywień poznawczych, by doprowadzić do lepszego zrozumienia i wyjaśnienia społecznych i indywidualnych problemów informacyjno-komunikacyjnych sygnalizowanych w kontekście infodemii.

Jak dotd znajomość mechanizmów powstawania błędów poznawczych skwapliwie wykorzystują różnego rodzaju nadawcy i dostawcy informacji zabiegający o uwagę odbiorców. Niewykluczone, że ZI ulegną pewnym zmianom dzięki większej świadomości użytkowników informacji. Medioznawczo-psychologiczna analiza zjawiska fake newsów w Polsce K. Rosińskiej i P. Brzóska, uwzględniająca podatność użytkowników mediów społecznościowych na fałszywe wiadomości, dowiodła, że „wysoki poziom analitycznego myślenia przyczynia się do lepszego rozpoznawania fałszywych informacji” i że „osoby lepiej wykształcone trafniej rozpoznają fake newsy (Rosińska i Brzóska, 2020, s. 674, 675).

Zakończenie

Zarysowany w artykule kontekst infodemii związanej z koronawirusem SARS-CoV-2 niezbiec wskazuje, że analiza wpływu informacji na zachowania ludzi wciąż pozostaje perspektywnym obszarem badawczym. Zaproponowane w artykule, rozszerzone o błędy poznawcze, podejście do analizy zachowań informacyjnych jest przyczynkiem do tworzenia bardziej spójnej podbudowy teoretycznej do pogłębionej oceny i interpretacji badań empirycznych.

Infodemia związana z COVID-19 z pewnością trafiła na podatny grunt związany z ludzką psychiką i wieloma zjawiskami społecznymi. Skomplikowana siatka powodów do przyjmowania mitów i nieprawdy za fakty pociąga za sobą określone życiowe decyzje. Warto sobie uświadomić, że nie jesteśmy racjonalni w swoich ocenach i decyzjach. Przytoczone w artykule błędy poznawcze, szczególnie przykłady „oszczędności poznawczej” z pewnością można uznać za jeden ze sposobów radzenia sobie z nadmiarem informacji. Próby poznawczego chodzenia na skróty bywają kuszące, atrakcyjne, ale i zwodnicze.

BIBLIOGRAFIA

- ALLEA (2021). *Fact or fake? Tackling science disinformation*. ALLEA Discussion Paper, 5. Berlin. DOI: 10.26356/fact-or-fake
- Bąkowicz, K. (2020). *Fake news. Produkt medialny czasów postprawdy*. Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR.
- Boot A.B., Eerland, A., Jongerling, J., Verkoeijen, P.P.J.L. i Zwaan, R.A. (2021). Gathering, processing, and interpreting information about COVID-19. *Scientific Reports*. 11:6569. <https://www.nature.com/articles/s41598-021-86088-3>
- Cisek, S. (2017). Zachowania informacyjne – wybrane aspekty. *Biuletyn EBIB*, 173. <http://ebiboj.s.pl/index.php/ebib/article/view/129/131>
- Cisek, S. i Krakowska, M. (2020) Zachowania informacyjne naukowców: w poszukiwaniu modelu zintegrowanego. W: M. Nowina Konopka, W. Świerczyńska-Głownia i A. Hess (red.), *Komunikowanie interdyscyplinarne* (s. 15-36). Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Farooq, A., Laato, S., Najmul Islam, A.K.M. i Isoaho, J. (2021) Understanding the impact of information sources on COVID-19 related preventive measures in Finland. *Technology in Society*, 65. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2021.101573>
- Kahneman D. (2012). *Pułapki myślenia. O myśleniu szybkim i wolnym* (P. Szymczak, tłum.). Media Rodzina.
- Kamińska-Czubala, B. (2013). *Zachowania informacyjne w życiu codziennym. Informacyjny świat pokolenia Y*. Wydawnictwo SBP.
- Lamża, Ł. (2020). *Światy równoległe. Czego uczą nas płaskoziemcy, homeopaci, różdżkarze*. Wydawnictwo Czarne.
- Ledzińska, M. (2009). *Człowiek współczesny w obliczu stresu informacyjnego*. Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.

- Li, Ch., Fung, H.H., Tse, D.C.K., Tsang, V.H.L., Zhang, H. i Mai, Ch. (2021). Obtaining information from different sources matters during the COVID-19 pandemic. *Gerontologist*, 61(2), 187-195. DOI: 10.1093/geront/gnaa222
- Mierzecka, A. (2013). *Badania zachowań informacyjnych*. Wydawnictwo SBP.
- Pindłowa, W. (1984). *Kształcenie studentów jako użytkowników informacji naukowej. Z pogranicza informatologii i pedagogiki*. Uniwersytet Jagielloński.
- Rosińska, K. i Brzóska, P. (2020). Analiza indywidualnej podatności użytkowników mediów społecznościowych na fake newsy – perspektywa polska. *Studia Medioznawcze*, 3(82), 661-688.
- Sharot, T. i Sunstein, C.R. (2020). How people decide what they want to know. *Nature Human Behaviour*, 4, 14-19.
- Skarpa, P.E. i Garoufallou, E. (2021). Information seeking behavior and COVID-19 pandemic: A snapshot of young, middle aged and senior individuals in Greece. *International Journal of Medical Informatics*, 150. <https://doi.org/10.1016/j.ijmedinf.2021.104465>
- Soroya, S.H., Farooq, A., Mahmood, K., Isoaho, J. i Zara, S. (2021). From information seeking to information avoidance: understanding the health information behavior during a global health crisis. *Information Processing and Management*, 58(2). <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2020.102440>
- Tversky, A. i Kahneman D. (1974). Judgment under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science*, 185(4157), 1124-1131.
- UE (2020). *Wspólny komunikat do Parlamentu Europejskiego, Rady Europejskiej, Rady, Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego i Komitetu Regionów. Walka z dezinformacją wokół COVID-19 – dajemy dość do głosu faktom* (Bruksela, 10.6.2020 r. JOIN(2020) 8 final).
- WHO (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) Situation Report – 45*. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200305-sitrep-45-covid-19.pdf?sfvrsn=ed2ba78b_4
- Zhao, H., Fu, S. i Chen, X. (2020). Promoting users' intention to share online health articles on social media: The role of confirmation bias. *Information Processing and Management*, 57(6). <https://doi.org/10.1016/j.ipm.2020.102354>

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>